

حمام شیخ بهایی و مصیبت نابودی میراث هایمان

در اولین سفری که در اواخر دوران دبستان به اصفهان کردم خوب به یاد دارم که روزی میزبان ما من و پدرم را با خود همراه کرد و به جایی برد که آنجا را حمام شیخ بهایی می نامیدند. به حمام که وارد شدیم اولین سؤال پدرم از میزبان ما، این بود که این حمام مربوط به چه عصری است؟ هنگامی که میزبان گفت: صفویه، معلوم شد که این اثر معماری، حمامی است متعلق به دوره‌های مهم از تاریخ ایران. اما هنگامی که به درون حمام رفتیم پدرم با تعجب گفت، اگر اثری قدیمی است، پس چرا از مصالح جدید مانند سیمان و لوله های دوش و غیره

را دیده‌ای، آب این حمام بیش از دویست سیصد سال با شعله کوچک شمع گرم می‌شد. که آن هم به دلیل دستکاری‌های نادانانه برخی کارشناسان خارجی از بین رفت. فکرش را بکنید اگر می‌توانستیم با انرژی یک شمع حمامی گرم پدید آوریم، چه انقلابی در مصرف انرژی پدید می‌آمد. همین امروز با توجه به گرانی نفت بواقع جهانی را تکان می‌داد.

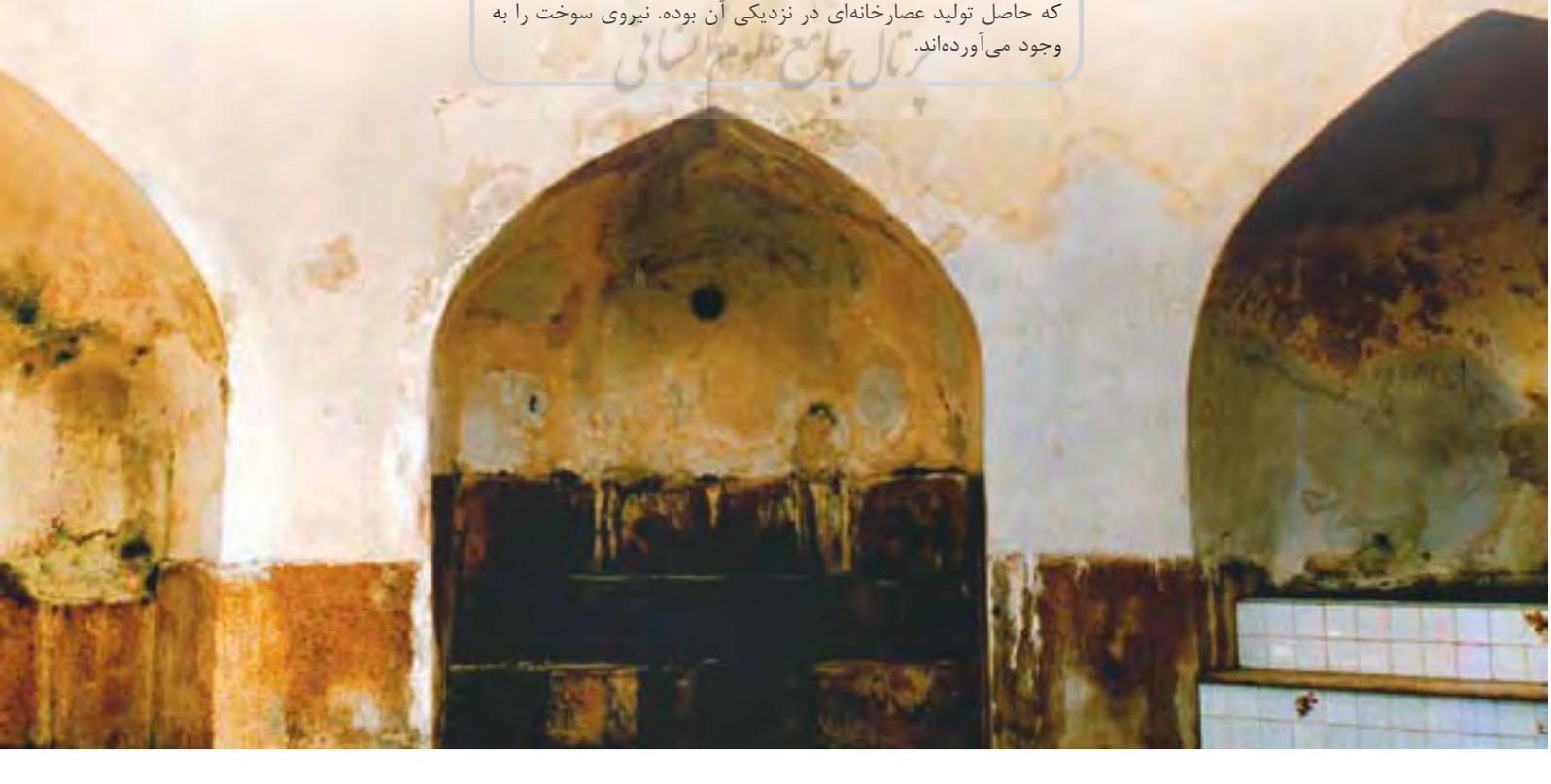
از آن زمان تا کنون نزدیک به چهل و اندی سال گذشته است. امروز با خواندن مطلبی از خبرگزاری میراث فرهنگی، باز هم ذهن من درگیر این حمام گردید. مطلب از این قرار بود که این حمام به

بیغوله‌ای مخروبه تبدیل شده است. به خود گفتم چرا ما هنوز نتوانسته‌ایم در میان میراث‌هایمان این مکان‌های با ارزش را حفظ کرده و بکار گیریم؟

آن‌هم در نما استفاده کرده‌اند؟ آیا این اقدامات خود آسیبی جدی بر اساس بنا و قدمت آن نمی‌زند؟ و از ارزش تاریخی آن نمی‌کاهد؟ که میزبان گفت کجایش

تاریخچه و نحوه کارکرد حمام شیخ بهایی

این حمام به شیخ بهایی، یعنی همان عالم علوم تجربی و فقه شیعی نسبت داده شده است. می‌گویند نظام کانال‌های آبی (یا به قول اصفهانی‌ها "مادی") که روزگاری بسیار آب این شهر از طریق آن‌ها تامین می‌شد توسط همین مرد فرهیخته طراحی شده است. در حقیقت با ساخت این حمام می‌توان چنین نتیجه گرفت که شیخ بهایی از قوانین فیزیک و طراحی مدل‌های فیزیکی و شیمیایی اطلاع داشته است. این فقیه و عالم و مهندس علوم تجربی میان سال‌های ۹۵۳ تا ۱۰۳۰ ه.ق در عصر صفوی می‌زیسته است. وجود او در کنار میرداماد و میر فندرسکی به عنوان مشاوران مهم شاه عباس، علت و چگونگی نیروی سازندگی این شاه را آشکار می‌سازد. او در حقیقت حمامی ساخت که هنوز هم تمام ابعاد علمی و فنی و زایش و مصرف انرژی در آن به درستی کشف نشده است. آن‌چه می‌دانیم آن است که آب این حمام طی روندی خودکار بدون مصرف انرژی مستقیم گرم می‌شده است. به روایتی دیگر این حمام را یک شعله کوچک به اندازه شعله شمع گرم می‌کرده است. تحقیقات انجام شده نشان می‌دهد که بیوگاز تولید شده در فاضلاب آن روز اصفهان توجه شیخ بهایی را به خود جلب نموده است. این گاز از طریق لوله‌هایی از مجرای فاضلاب اصفهان (تنها شهری که در آن زمان دارای سیستم فاضلاب بوده است) به حمام رسیده و مشترکاً همراه با محصول جنبی روغنی که حاصل تولید عصارخانه‌ای در نزدیکی آن بوده. نیروی سوخت را به وجود می‌آورده‌اند.

مطالعات نشان می‌دهند که حمام شیخ بهایی در آغاز، حمامی متعلق به شهر بوده اما به تدریج در طول زمان به تملک شخصی در می‌آید، به طوری که هم اکنون متجاوز از ۳۰ بازمانده از آن سهم می‌برند. بنا به گفته مسئولین میراث وضعیت خاص این حمام به همراه تعداد زیاد بناهای قدیمی که در صف آماده سازی و جلوگیری از تخریب خود قرار دارند. موجب شده است که در حمام مذکور تبدیل به انباری مخروبه گردد.

این حمام تاریخی که شاید از اولین حمام‌هایی باشد که در جهان با سوخت بیوگاز کاری کرده است. از تاریخ شروع خود از مراحل زیر گذر کرده است:

۱- مرحله زندگی حمام با شکل اولیه خود که به صورت حمام عمومی و انرژی حاصل از بیوگاز کار می‌کرده (از سال ۱۲۰۳ ه.ق تا سقوط صفویه)

۲- مرحله تغییر مالکیت حمام طی این مرحله، حمام شیخ بهایی از مالکیت عمومی به مالکیت خصوصی انتقال پیدا می‌کند. متأسفانه از زمان تغییر مالکیت آن اطلاع درستی نداریم. اما می‌توان حدس زد که، پس از شکست صفویه از افغان‌ها و بحران‌های حاصل از آن وضع مالکیت آن دگرگون شده و دست به دست می‌گردیده است.

۳- مرحله ظهور عناصر مدرن در ساخت آن در هنگام نگهداری، نظیر لوله‌کشی. نصب دوش و کاربرد سیمان در آن: طی این مرحله که ظاهراً از اواسط دوره پهلوی آغاز شده است، در جریان نگهداری حمام و استفاده از آن از مصالحی بهره بردند که موجب تخریب اصالت تاریخی آن گردیده است. به عبارت دیگر برای جلوگیری از تخریب فیزیکی آن به تخریب ساختاری تاریخ آن پرداختند. ورود مصالحی چون سیمان، لوله‌ها و دوش از عوامل تغییر فوق می‌باشد.

۴- مرحله فروپاشی: ظاهراً با مرگ آخرین مالکی که از حمام شیخ بهایی به عنوان وسیله‌ای برای ارتزاق خود بهره می‌برد، حمام به ورثه‌ای می‌رسد که خود درگیر فعالیت‌های دیگر اقتصادی بودند. این بود که حمام کاربری اصلی خود را از دست داد. در آغاز تا مدتی از آن به صورت انبار بهره برداری کردند. تا اولین آثار استهلاک آن به صورت ریزش سقف بود آشکار شد. از طرف دیگر، افزایش نرخ زمین در منطقه نیز از انگیزه و نیروی بازسازی حمام به شدت کاست. اما این تغییر و نابودی آسان نبود. شاید صاحبان آن فکری کردند که گذر زمان بهتر می‌تواند مشکل آن‌ها را حل کند. به هر صورت رها کردن حمام وضع را به آن‌جا کشاند که امروز به صورت بیغولهای مصیبت‌زا در آمده است.

حمام شیخ بهایی بازسازی بشود یا نشود

بازسازی و احیا حمام شیخ بهایی به عنوان اثری تاریخی همراه با ارزش‌های ویژه ترمودینامیکی طبیعتاً مخارجی دارد، ضمن آن که مسئولین امر ناچار برای تبدیل مالکیت آن از خصوصی به عمومی با نزدیک به ۳۰ نفر از ورثه آن چانه‌بزنند. ضمن آن که گروهی از مسئولین نیز چندان علاقه‌ای از خود بروز نمی‌دهد. به هر صورت دست‌اندازه‌های اداری همراه با دست‌اندازه‌های حقوقی و بودجه‌ای دست به دست یکدیگر داده و از انجام روند بازسازی جلوگیری کرده‌اند. به طوری که هنوز هم مسئولین نتوانسته‌اند در مقابله با این وحدت‌نامیون، پیروز بدر آیند. نگاه کنید به گفته‌های چند تن از مسئولین

۸۵/۱۰/۱۰ روابط عمومی سازمان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی: با جذب اعتبار برای حمام شیخ بهایی در سفر ریاست جمهوری علاوه بر تملک این بنا می‌توان اقدامات برای مرمت و بازسازی این بنا را آغاز کرد.

۱- ۸۲/۱۲/۲۷ سیف الله امینیان مدیر کل وقت سازمان میراث اصفهان: این حمام ویژگی خاصی ندارد و تنها به خاطر نام شیخ بهایی مهم است! در حال حاضر به علت تعداد زیاد آثار تاریخی فرصت رسیدگی به آن را نداریم.

۲- ۸۳/۵/۲۵ محمد نکته دان کارشناس سازمان میراث: هم اکنون مشغول بررسی‌های کارشناسی برای خرید حمام هستیم و از کارشناسان رسمی دادگستری خواسته‌ایم که بهای آن را تعیین کنند. به هر حال این حمام تا پایان سال در اختیار سازمان میراث قرار خواهد گرفت.

۳- ۸۶/۶/۲۲ ناصر طاهری کارشناس بخش حفاظت سازمان میراث: سازمان میراث به علت محدود بودن اعتبارات خود هنوز نتوانسته است اقداماتی برای مرمت کلی این بنا انجام دهد. این وظیفه شهرداری اصفهان است که ملک آن را خریداری کند و این بنا را از بحران نابودی نجات دهد.

۴- ۲۲/۶/۸۶ مهندس حسن روان‌فر: شهردار منطقه ۳ اصفهان ۸۰٪ بنا خریداری شده و بقیه هم در حال خرید می‌باشند. به طور قطع عملیات مرمت از سال جاری آغاز خواهد شد!